

Dieptepsychologie: Freud & Jung

1913 – het jaar waarin de wegen van Sigmund Freud en Carl Gustav Jung scheidden.

Hiermee was het eerste schisma in de dieptepsychologie een feit. Voortaan zou er het pad van de biologisch gedetermineerde psychoanalyse van Freud zijn en de meer spiritueel geïnspireerde psychologie van Jung.

Beide heren hanteerden een radicaal andere visie op de mens.

Freud versus Jung

Voor Freud is de mens een dierlijk organisme (Es of Id), dat via een darwinistische strijd om te overleven – ‘survival of the fittest’ – zichzelf bekroond heeft met een ik-bewustzijn (Ich of Ego), waarmee het met veel pijn en moeite vat probeert te krijgen op het door libido aangevuurde onderbewuste. Dit laatste kan zo vol driften en onderdrukte trauma’s zitten, dat het als een soort Frankenstein de dunne laag van civilisatie bedreigt.

Om te voorkomen dat de mens in een weerwolf verandert, creëert het Ich een ‘Überich’ (Superego): een narcistische projectie van zichzelf, een geïdealiseerd zelfbeeld, daarmee zichzelf conformerend aan een collectieve moraal, vaak door de ouders ingegeven. De belangrijkste functie van het Superego is het maskeren van het Es, zodat het Ich of Ego zich staande kan houden tussen zijn dierlijke, soms duivelse kant (Es) en zijn schijnheilig imago (Superego). Het betaalt hiervoor echter een hoge prijs: de verscheuring tussen zijn onderdrukte emoties, trauma’s en driften en het moeten ophouden van een masker, dat ten koste gaat van een authentiek leven.

Ik weet dat ik Freud & Co. nu tekort doe, maar in een notendop vat dit de disfunctionele driehoudsverhouding tussen Es, Ich en Überich en daarmee de psychoanalytische kijk op de mens samen. De mens is een met een Ich of ik-bewustzijn veredeld dier, dat via een geconstrueerd, geciviliseerd Superego zijn emoties en driftleven (Es) in toom probeert te houden.

Het Es staat bij Freud gelijk aan het ‘onder-bewuste’ en kan beschouwd worden als een kelder, vol gestopt met onderdrukte inhoud die ooit bewust zijn geweest. Ze worden onderdrukt omdat ze pijnlijk – traumatisch – zijn. Alles waar de mens in zijn ontwikkeling tegenaan loopt in de vorm van pijn (bijvoorbeeld gevoelens van afwijzing) of ‘niet’ acceptabel gedrag (bijvoorbeeld seksuele driften), wordt onder-drukt en geeft zo vorm aan het onder-bewuste.

Merk op dat Freud van het ‘*onderbewuste*’ spreekt en niet, zoals Jung, van het ‘*onbewuste*’.

Voor Freud is de mens bij zijn geboorte een tabula rasa – er is geen sprake van een ziel of reïncarnatieperspectief, zoals in het geval van Jung. Het onderbewuste wordt vanaf de start van dit leven gevormd en niet als onbewust karma in dit leven geboren. Het egobewustzijn ontwikkelt in de visie van Freud verfijnde strategieën om de pijnlijke, traumatische herinneringen onderdrukt te houden via de drie afweer- of verdedigingsmechanismen: ‘flight’, ‘fight’ en ‘freeze’. Deze bepalen mede onze persoonlijkheidsontwikkeling en karakterstructuur, welke zich bio-energetisch ook in de lichaamsbouw en de fysieke ontwikkeling uitdrukt. Lichaamsgerichte Freudianen als Wilhelm Reich en Alexander Lowen hebben deze werking van de psyche in het lichaam uitgewerkt in de zogenoemde ‘bio-energetica’.

De laatste moet niet verward worden met ‘core-energetica’ van John Pierrakos, welke veel meer Jungiaans-spiritueel is georiënteerd. Hierin wordt de energetische uitdrukking van de ziel in het lichaam als uitgangspunt genomen. Deze visie ligt in lijn met de visie van Jung, volgens welke de mens ten diepste wordt geleefd vanuit zijn of haar, vaak onbewuste ziel. En niet vanuit het onderbewuste Es, zoals in de visie van Freud.

Voor Jung is de ziel het uitgangspunt van de psyche. Dit impliceert dat we niet als tabula rasa worden geboren, maar met een karmisch bepaald pakket: het ‘persoonlijk onbewuste’. Dieptepsychologen na Jung spreken liever van het ‘gedissocieerd bewustzijn’, hiermee aangevend dat de mens leeft vanuit een laag die weliswaar gedissocieerd (onbewust) is, maar dat deze zielslaag wel vanuit een eigen bewustzijn en intelligentie functioneert. Hoewel zij vanuit het oogpunt van de persoonlijkheid dus een autonome, onbewuste werking heeft, is deze zielslaag (gedissocieerd bewustzijn) in en vanuit zichzelf bewust. Sterker nog: zij functioneert vanuit een hoger, bovenbewust weten. Maar omdat het ego of ik-bewustzijn dit hogere weten vaak niet kent (alleen via intuïtie kan zij gekend worden), wordt de ziel als een persoonlijk onbewust deel van de mens ervaren.

Je kunt de sublieme werking van het gedissocieerd bewustzijn (ziel) aan de hand van dromen opmerken. Wanneer ons bewustzijn in slaap valt, spreekt een hoger bewustzijn via de symbolische beeldtaal tot ons. Via dromen wordt het ego zich bewust van dingen die onbewust leken, maar door het gedissocieerd bewustzijn van de ziel gekend zijn. Sterker nog, de ziel, ook het (ware) Zelf genoemd, stuurt het ego aan en bepaalt welke onbewuste impulsen er vanuit de laag van het gedissocieerd bewustzijn door de ik-persoonlijkheid (ego) in het bewustzijn geïntegreerd dienen worden. Deze ziel is als een druppel in de oceaan ingebed in het kosmisch bewustzijn, een dieper gelegen laag, die op haar beurt sturing geeft aan het gedissocieerd bewustzijn. Jung noemde dit het ‘collectief onbewuste’. Tegenwoordig wordt liever de term ‘kosmisch bewustzijn’ gebruikt, om dezelfde reden dat de term ‘gedissocieerd bewustzijn’ het persoonlijk onbewuste vervangt. Hoewel vanuit de beleving van het ego onbewust, zijn de dieper gelegen lagen juist bewuster. Hun intelligente werking creëert opstuwingen die voortdurend bressen in de afweermechanismen van het ego slaan. Zodoende wordt de individuele karakterstructuur van een individu gedurende een leven als een diamant geslepen.

Gedissocieerd en kosmisch bewustzijn

Vanuit de visie van Jung wordt mensontwikkeling dus aangestuurd vanuit de ziel (gedissocieerd bewustzijn) en het goddelijke (kosmisch bewustzijn). Een voorbeeld van de laatste zijn archetypische energieën die binnen het kosmisch bewustzijn werkzaam zijn. Neem bijvoorbeeld de energetische stralingen van de zodiak of dierenriem, de twaalf energetische constellaties die de mensontwikkeling op aarde, als onderdeel van dit zonnestelsel aansturen. De dierenriemtekens in combinatie met de planeten binnen ons zonnestelsel vormen de belangrijkste archetypen die vanuit het kosmisch bewustzijn (collectief onbewuste) inwerken op het gedissocieerd bewustzijn (persoonlijk onbewuste) en via de intermediërende laag van het onderbewuste (verdrongen, onderdrukte bewustzijnsinhouden) invloed uitoefenen op het ik-bewustzijn of ego.

Samenvattend, de twaalf dierenriemtekens werken in samenspel met de planeten als archetypische energieën (kosmisch bewustzijn) in op het gedissocieerd bewustzijn (ziel) en het persoonlijk onbewuste (onderdrukte energieën) van de mens.

Causaal versus finaal

Er is een prachtige wijze om het verschil in zienswijzen tussen Freud en Jung samen te vatten.

Doordat Freud uitgaat van een biologisch mensbeeld waarin de mens in darwinistische lijn evolueert, is zijn psychologie causaal georiënteerd. Stoornissen in de psyche zijn het gevolg van onderdrukte bewustzijnsinhouden die in de vorm van complexen vanuit het onderbewuste invloed uitoefenen op de mens. Een psychische onbalans (complexwerking) kan dus altijd causaal herleid worden tot een eerdere oorzaak, zoals een onderdrukt trauma uit de kindertijd. Het verleden speelt bij Freud zodoende een belangrijke rol en psychoanalyse is erop gestoeld om het verleden bewust te maken en via regressie naar traumatische situaties de psyche te ontlasten. Dit wordt 'catharsis' genoemd, waarbij het onderbewuste Es als het ware gereinigd wordt en de vrijgekomen inhouden in het ik-bewustzijn geïntegreerd worden. Hierdoor groeit het ego groeit in bewustzijn en nemen draagkracht en psychisch evenwicht toe.

Jung ontkent het verleden niet: hij is het eens met Freud dat – 'first things first' – de trauma's uit het verleden, opgeslagen in het onderbewuste, verwerkt moeten worden (causale lijn). Maar, nadat de onderbewuste laag doorgewerkt is, stuit de Jungiaanse psychologie op een nieuwe, dieper gelegen laag – het gedissocieerd bewustzijn, waarin onbewuste inhouden liggen opgeslagen die nooit bewust (en verdrongen) zijn geweest. De rijkdom van de Jungiaanse visie ligt erin dat zij psychische stoornissen niet automatisch koppelt aan verleden, verdrongen gebeurtenissen, maar ervan uitgaat dat de ziel een deel onbewuste bagage (te vergelijken met het Oosterse concept van karma) meeneemt, welke uitgepakt moet worden om tot psychische heelwording te komen. Hierin is een finaliteit werkzaam, waarbij ziel en kosmos via het kosmisch en gedissocieerd bewustzijn toewerken naar een bewustwording- en integratieproces, die het ongerealiseerde potentieel van mensen wil realiseren. Het doel (finale) is 'te worden wie je in wezen bent'.

Vanuit dit kader worden situaties in het leven geroepen (vanuit de arrangerende werking van ziel en kosmos) die als doel hebben de mens in de juiste richting te stuwten, ook als dit gepaard gaat met lijden en het overkomen van obstakels.

Psychologie ontmoet kosmologie

Door de archetypische inwerking van de macrokosmos te betrekken bij de analyse van de microkosmos krijgt de dieptepsycholoog een onmetelijk ruimere kijk op de werking van de psyche. Zij betreft in haar paradigma tot genezing invloeden van sterren en planeten, welke zij als levende, bezielde wezens beschouwt: constellaties van in-formerende energieën die inwerken op de energievelden van de mens en alle andere levensvormen op onze planeet. Kosmologie is de studie die de bezielende in- en uitwerking van hemellichamen verklaart.

Binnen het zo ontstane veel ruimer perspectief op menswording, wordt de mens als microkosmos als een onlosmakelijk onderdeel met de macrokosmos verbonden. Dit heeft een heel belangrijke implicatie. De mens wordt volgens deze visie opgeheven tot actor die zijn eigen leven regisseert. Onze ziel is ten diepste verbonden met de hemellichamen in de ons omringende kosmos. Wie diep genoeg afdalt in zijn eigen psyche, verlaat aan de grenzen van het gedissocieerd bewustzijn het domein van individualiteit. Hij komt er achter dat hij over een kosmisch bewustzijn beschikt, waarin hij de regisseur is van de banen die de hemellichamen aan het firmament beschrijven.

Met de dieptepsychologie treedt de eigen verantwoordelijkheid voor het leven aan het licht. De mens is geen slachtoffer van zijn verleden, van de opvoeding van zijn ouders. Hij heeft deze ouders uitgekozen omdat zij als geen ander de dieper gelegen, reeds aanwezige gedissocieerde bewustzijnsdelen te activeren. Aan ons leven ligt een finaliteit ten grondslag die een causaal verloop in gang zet, waarbij alle omstandigheden meewerken aan het verruimen van bewustzijn.

Binnen de Jungiaanse psychologie is er veel aandacht voor zingeving, waarbij het 'waartoe' van levenservaringen inzichtelijk wordt gemaakt. Het doel is het ego te leren luisteren naar de boodschappen van de ziel, zodat ego en Zelf dichter naar elkaar toe kunnen groeien, teneinde te fuseren in het zogenoemde 'heilig huwelijk', waarin tegenstellingen als causaal-finaal, licht-duister, mannelijk (animus)-vrouwelijk (anima) verenigd worden.

Het is jammer dat Freud en Jung in 1913 in conflict uit elkaar gingen, omdat hiermee ook een breuk is gekomen in de dieptepsychologie. De zogenoemde 'Freudianen' hebben zich eenzijdig gefixeerd op een biologisch mensbeeld, waarmee de psychoanalyse vaak als een beklemmend, misvormd korset is geworden. Het herleiden van alle stoornissen in de psyche tot het verleden creëert een dogmatische tunnelvisie. Door via de ziel het concept van finaliteit bij de analyse van de psyche te betrekken, ontstaat een veel ruimer speelveld. Binnen dit speelveld wordt niet alleen naar het verleden gekeken, maar worden psychische stoornissen en omstandigheden ook geduid vanuit hun zingevend karakter naar de toekomst toe – het finaliteitsbegrip.

Causaal en finaal, verleden en toekomst, komen samen in het heden, waarin de psyche aan innerlijke en uiterlijke krachtvelden is blootgesteld die vanuit de verleden castratie en het toekomstig ontwikkelingspotentieel werkzaam zijn. Zolang het verleden niet uitgezuiverd is, kan het toekomstig potentieel niet omarmd worden. Zolang we met de rug tegen de muur van ons verleden staan, staan we met de rug naar ons ware Zelf dat niet gerealiseerd kan worden. Het onverwerkte verleden heeft anderzijds de onbeleefde toekomst nodig om geheeld te worden.

Sabina Spielrein

Je hebt misschien wel eens van Sabina Spielrein gehoord, een patiënt van Jung met wie hij een affaire heeft gehad. Deze relatie is het onderwerp van David Cronenberg's film 'A dangerous method'.

Spielrein leed aan een vorm van schizofrenie, welke waarschijnlijk samenhang met een extreme onderdrukking van seksualiteit. Dit was in de laat-Victoriaanse tijd een veel voorkomend probleem. De neurotische insnoering van seksualiteit en gevoelsleven, leidde tot hysterische uitbarstingen (tegenwoordig spreken we van psychosen). Met name Freud heeft in zijn praktijk in het Victoriaanse Wenen veel van dergelijke vrouwen behandeld. Of hij ze geheeld heeft is de vraag, want Freud zelf was het levend voorbeeld van de neurotische onderdrukking van seksualiteit, waardoor hij paradoxaal in de ban raakte van het driftleven. Freud heeft zich vanuit zijn eigen complexen gefixeerd op de invloed van seksualiteit op de psychische ontwikkeling. De laatste heeft hij hiermee vernauwd tot een door het libido aangestuurde evolutie, welke hij heeft omkaderd met tal van, soms bizar overkomende concepten, als castratieangst en penisnijd. Freud zelf was nogal 'anaal' (een freudiaans begrip!) ingesteld en bleef zodoende autistisch-contextblind, pervasief doorgaan in de eenzijdige richting waarin het libido tot centrale factor van de psyche werd gemaakt. Dit is de handicap van de psychoanalyse.

Maar, laten we het kind niet met het badwater weggoeien. Psychoanalyse blinkt uit in het verklaren van seksueel-psychische stoornissen. Wie wil afdalen in de duistere krochten van de psychoseksuele hades neemt het best een psychoanalyticus als gids. Freud & Co. weten het best hoe de Styx van de seksuele psychopathologie over te steken.

Maar met Sabina Spielrein wist Freud zich geen raad. Zij kon niet gereduceerd worden tot een castrerende vagina dentata die mannen in haar hysterie verslond. Zij stond tussen Freud en Jung in en was het levend bewijs voor beide heren dat de 'anima', het hele veld van het vrouwelijk (voorbij de gender-verkokerde visie), in alle aspecten onderzocht en gerespecteerd moet worden. Wordt zij verwaarloosd of gereduceerd tot een sexobject, dan verandert de anima van de yin, complementaire pool van het mannelijke yang, in diens 'vijand'. Spielrein vormde in zekere zin een afspiegeling van de verwaarloosde anima in Freud en Jung, die smeekte om gerespecteerd te worden. Je moet er als man of als vrouw een relatie mee aangaan, om te helen. In Spielrein kwam Jung zijn eigen ziel, anima, tegen en, in tegenstelling tot Freud die nooit van zijn patriarchale troon is afgedaald, ging Jung een relatie aan met deze bezielde vrouw. Daarmee verbond Jung zich met zijn eigen bezielende vrouwelijk.

Doordat Jung de ziel als een geestelijke werkelijkheid omarmde, is hij niet in de funeste descartiaanse valstrik gelopen die de geest tot het lichaam reduceert – ‘ik denk, dus ik ben’ – en zo lichaam en geest van elkaar scheidt. De seksuele fantasieën van Spielrein zag Jung niet slechts als ‘ziekelijke’ uitingen van een neurotische onderdrukking. Hij las in Spielrein’s psyche een afspiegeling van zijn eigen ziel. Helaas heeft Spielrein haar historische rol nooit helemaal tot een hoofdrol kunnen volvoeren. Spielrein kwam op vele wijzen tussen verschillende werelden te staan: tussen de wereld van de ziel van Jung en de wereld van het ego van Freud, maar ook tussen het traditionele gezinsleven van Emma en Carl Jung en hun gezin en de passionele verlangens van de vrijgevochten Sabina en haar gevoelens voor Jung.

Spielrein heeft haar rol op het toneel van de dieptepsychologie verwoord in haar manifest ‘Destruction as cause of coming into being’, waarin ze het doodsinstant opvoert als actor in zelfontwikkeling. Freud heeft dit verder uitgewerkt in zijn concept van ‘thanatos’, het doodsinstant dat een ‘danse macabre’ uitvoert met ‘eros’, de levenslust. Waar de Griekse godheid Eros de liefde voor de schepping symboliseert, staat Thanatos voor zelfvernietiging. Alleen door onszelf te vernietigen, kunnen we tot slot stoppen met onszelf af te wijzen. Pas als we in ons eigen psychische waanzin ten onder zijn gegaan, zijn we in staat ons om te keren naar het licht. Dan pas kunnen we de liefdevolle hand vastpakken en het vergevingsvolle gezicht van de ziel, het goddelijke Zelf, onder ogen komen. Zij leidt ons door de poort uit de hel. Boven de poort staat geschreven:

‘Liebe macht Frei.’

Wo Es war, soll Ich werden

Freud en Jung deelden de opvatting dat het onbewuste als een onmetelijke oceaan is waarop het bewustzijn als een eiland veroverd moet worden. Zoals gezegd, verschillen beiden in hun opvatting over de inhoud en aard van het onbewuste. Voor Jung is het onbewuste ten diepste het goddelijke in onszelf dat we nog niet kennen. Homo sapiens sapiens is spiritueel gezien een Neanderthaler – we hebben de geestelijke zintuigen niet ontwikkeld om ziel en geest in onszelf te kunnen onderscheiden.

Jung heeft zijn leven gewijd aan het ontwikkelen van geestelijke zintuigen. Hij deed dit op een ‘westerse’ manier, geaard in de materialistische cultuur die als een dikke deken over het Avondland ligt en haar inwoners slapend houden. Onder andere alchemie, zoals deze in de Middeleeuwen is ontstaan, vormde voor Jung een spirituele praxis die appeleerde aan zijn hoog ontwikkeld intellect en zijn intellectus purus: de van mystiek doortrokken gedachtenwereld.

Freud kende deze mystieke *drive* niet. Zijn studierrein vormde de onderbewuste driftwereld die de denkkeest van mensen op hol doet slaan via niet in toom te houden driften, emoties, trauma’s, fixaties, obsessies, wanen en andere verstandverbijsterende preoccupaties. Het Es of Id moest uit de kerkers van de denkkeest bevrijd worden en gefuseerd worden met het Ich: ‘Wo Es war, soll Ich werden.’ Merk op dat het duitse woord

'soll' de zon (sol) als ideaal in zich draagt. Rede en gevoelswereld willen door Freud verlicht worden; psychoanalyse wortelt in het verlichtingsideaal.

Freud en Jung ontmoeten elkaar in het ideaal van een sterk ego dat als een continent in de oceaan van het on(der)bewuste ligt. Een continent is een zo'n grote landmassa dat het een eigen landklimaat heeft. Je moet een sterk ego of ik-bewustzijn ontwikkelen dat bestand is tegen het zeeklimaat van het on(der)bewuste, anders kan er van een bewust geleid individuatieproces geen sprake zijn.

Sinds de Grieks-Romeinse tijd beschikt de mens over een sterk ego. Romulus en Remus, de stichters van Rome, werden gezoogd door een wolvin. Uit de dierlijke natuur heeft zich tijdens de Grieks-Romeinse tijd een sterk ik ontwikkeld.

Voor de Grieks-Romeinse tijd, ten tijden van het oude Egypte, Babylonië, Perzië, India en andere grote beschavingen, bezat de mens een hoog ontwikkeld bewustzijn: hoger dan ons huidige, materialistisch-concreet, verstandelijk zelfbewustzijn dat vrijwel alleen op eigenbelang is gericht. De grote Egyptische farao's, de Perzische Zarathustra en de Indische rishi's kenden een veel hoger bewustzijn, dat zichzelf nog als één wist met het kosmisch bewustzijn. Zij bezaten geen sterk ik, geen zogenaamd afgescheiden ik-bewustzijn, dat zichzelf als een eenling waant temidden van de kosmische oceaan. In de evolutie van de mens is het noodzakelijk dat zich een sterk ego of ik ontwikkelt, zodat de mens niet meer geleefd wordt door de wil van de goden, maar vanuit eigen wil de eigen ontwikkeling gaat aansturen. Hij moet zich voortaan moeite doen om de goddelijke wil te leren kennen. Door ervaring op te doen zal hij uiteindelijk zelf goddelijke wijsheid ontwikkelen.

Sinds de rede zijn intrede heeft gedaan in de Griekse tijd en de door moed beproefde wilskracht ontwikkeld is in de Romeinse tijd, beschikt de mens over een sterk ego dat zich eerst tegen de kosmische krachten waant. Het ego meent dat het zichzelf tegen de hem omringende, vijandige, want niet gekende wereld moet verdedigen en dat het de natuur aan zich moet onderwerpen. In onze tijd heeft dit zijn climax gevonden is ons athëtisch, materialistisch wereldbeeld, waarin miljarden ego's tegen elkaar strijden binnen een hyperkapitalistisch systeem waarin 'survival of the fittest' als wet geldt.

Rudolf Steiner beschrijft hoe de mens, nadat hij een ego heeft ontwikkeld, hij zich opnieuw kan verbinden met de ziel of het Zelf. In oudere tijden van het oer-India, oer-Perzië en oer-Egypte had de mens een sterke(re) verbinding met de ziel, omdat hij nog niet over een goed ontwikkeld ego beschikte. Dit is te vergelijken met een jong kind die opgaat in de moederschoot, juist omdat hij of zij nog niet over een eigen 'ik' beschikt. Langzaam ontwikkelt het kind een eigen individualiteit en verlaat hij de moederschoot. In deze fase bevindt de mens zich, die de moederschoot Aarde en de vaderlijke hand van de Kosmos heeft losgelaten. We zijn op onszelf teruggeworpen en vanuit deze staat van zijn, kunnen we ons weer nieuwe zielsdelen toeëigenen. Door onze beleving van afgescheidenheid ontwikkelen we een sterke gewaarwordingsfunctie, zintuiglijk en gevoelsmatig, waarmee we de wereld om ons heen ervaren. Steiner noemt dit aspect de 'gwaarwordings- of waarnemingsziel'. Deze heeft zich feitelijk al voor de Grieks-Romeinse tijd ontwikkeld, in de

Babylonisch-Chaldeeus-Egyptische cultuurperiode (2907-747 v. Chr.). Dit was nodig om een sterk ego te ontwikkelen vanaf de Grieks-Romeinse tijd.

Vervolgens proberen we onze nieuwe verworven indrukken te begrijpen binnen een redelijk kader: het verstand vormt een logische omlijsting van de gewaarwordingen en kleurt deze affectief in. Steiner spreekt van de 'verstands-gemoedsziel' die zich in de Grieks-Romeinse cultuurperiode (747 v. Chr.-1413 na Chr.). Anno 2020 heeft de verstands-gemoedsziel zich tot haar uiterste reikwijdte ontwikkeld.

Verstand, gevoel en zintuiglijke gewaarwordingen zijn alle ervaringen van het ego, dat zichzelf als subject gescheiden ervaart van de omringende objectieve wereld. Wil het ego zich weer kunnen ver-een-zelvigen met de aspecten die het van zichzelf afgescheiden heeft – heel de wereld buiten het 'ik' – dan moet het over een kenfunctie beschikken die het dualistisch karakter van waarnemingen en gevoelens en het discursieve denken ontstijgt. Dit is de intuïtie, de vierde kenfunctie waarover de mens beschikt. Steiner spreekt van de 'bewustzijnsziel'. Deze intuïtieve functie wordt in onze huidige tijd, de Angelsaksisch-Germaanse cultuurperiode (1413-3573 na Chr.) gevormd. De bewustzijnsziel met haar intuïtieve functie zal de brug zijn die de kloof tussen ego en geest zal dichten. Op het fundament van het intuïtieve bewustzijn zal de mens in latere fasen zich kunnen herverbinden met zijn geestzlf.

Intuïtief 'weet' je, terwijl het denken niet verder komt dan 'denken', op basis van een logische, causale gevolgtrekking. Intuïtie is ook geen gevoel, zoals sommigen menen. Voelen is evenmin als denken tot weten in staat. Iets of iemand voelt 'goed' of 'slecht': er is altijd sprake van een oordeel, een keuze tussen twee en dit leidt per definitie tot halve waarheden. De werkelijkheid is immers non-duaal, zij kan alleen 'geweten' worden door een weten dat goed en kwaad ontstijgt. In deze transpersoonlijke zône ontstaat dus ook het ge-weten, dat iets geheel anders is dan het Freudiaanse Überich, dat geconditioneerd is door normen en waarden. Tot slot reikt de intuïtie verder dan de vijf zintuigen: zij ziet wat de ogen niet zien, hoort wat de oren niet horen, ruikt wat de neus niet ruikt, proeft wat de tong niet proeft en betast de non-duale werkelijkheid die door de tastzin onbetast blijft. De mens moet over een min of meer goed ontwikkelde gewaarwordingsziel, verstandsziel en bewustwordingsziel beschikken, wil hij het onbewuste bewust maken. Freud's woorden: 'Wo Es war, soll Ich werden' krijgen hiermee een diepere betekenis. Het Es is niet langer alleen het dierlijke, primitieve onderbewuste – het terrein van de gewaarwordingsziel – maar bevat ook alle niet gevoelde gevoelens en niet bedachte gedachten. Uit de nevelen van het onbewuste vormt zich het bewustzijn – Ich – dat, voorbij het beperkte freudiaanse begrip van het Ich, met de ziel samenvalt. In deze tijd moeten we voorbij gaan het ego, dat in feite nog is verbonden met het Es, om een sterk Ich te creëren: een metafysisch bewustzijn dat zetelt in de ziel. Hierin wordt de bewustwordingsziel geboren, dat zich via de intuïtie verbindt met de hogere, geestelijke sferen in en voorbij de ziel. Een goed ontwikkelde bewustzijnsziel is essentieel om als bemiddelaar en verbinding met de hogere, geestelijke werelden te fungeren. Steiner noemt hierin drie lagen: manas (hoger mentaal), buddhi (liefde-wijsheid) en atma, het ultieme, non-duale Zelf dat een directe uitdrukking van de goddelijke wil is. Deze hogere, geestelijke bewustzijnsniveaus (manas, buddhi,

atma) kunnen niet waargenomen, gevoeld of bedacht kan worden, zij kunnen alleen intuïtief 'geweten' en verkend worden.

Van ego naar Zelf

De intuïtie kan gezien worden als een functie van het Zelf. Voor Jung is het Zelf een psychische totaliteit die alle (tegen)delen verenigd. Haar heilige heelheid wordt uitgedrukt in de mandala. In het Zelf bestaat geen ruimte: haar omtrek is even groot als wij met ons bewustzijn kunnen omvatten. Naarmate ons bewustzijn zich verruimt, zullen we steeds meer aspecten van de kosmos als on Zelf gaan beleven. Het Zelf kent ook geen tijd, dat immanent verbonden is met het idee van ruimte. Ik ga hier nu niet verder op in, maar in het Zelf zijn toekomst en verleden met elkaar verenigd in het eeuwige 'nu'. Het Zelf weet wat je toe-komt en trekt je ernaar toe. Om het jou toe-komende potentieel te realiseren, moet je je bevrijden van de klemmende greep van het verleden. Langs Freudiaanse weg kunnen we onszelf bevrijden van het verleden en de wet van causaliteit verheffen naar een hoger niveau van werking: de finaliteit. Jungiaanse psychologie is geëquipeerd om het doolhof van de menselijke psyche, door de vereniging van tegengedelen, om te vormen tot een labrynt: een mandalavorm waarin het Zelf zichzelf tot uitdrukking brengt.

Het moment dat Freud voor mij door de mand viel kwam bij het lezen van zijn boek 'Totem en taboe'. Ik weet nog dat ik in Amsterdam dagenlang op mijn studentenkamer doorbracht met lezen van alle literatuur over dieptepsychologie en mystiek waar ik mijn hand op kon leggen. Ik zag wel in dat Freud de donkere krochten van de menselijke psyche had doorgrond. Maar zijn blinde vlek op het numineuze en zijn dwingende ontkenning van alles wat met de transpersoonlijke functie van de psyche te maken heeft, creëerde een aversie tegen Freud's psychoanalyse. In 'Totem en taboe' haalt Freud het in zijn hoofd dat de religieuze beleving van natuervolkeren slechts tot doel dient onderdrukte driften waarop een taboe rust te sublimeren.

Aan de pioniersgeest van Freud hebben we te danken dat hij de onderdrukte krochten van de denkgeest in kaart heeft gebracht, het domein van het 'Es' of 'Id', welke zich als psychische energie of libido uit. Freud heeft terecht het ego het mandaat toegekend het onbewuste bewust te maken: 'wo Es war, soll Ich werden'.

In Jungiaanse zin heeft dit mandaat een veel grootsere strekking. Niet het ego, maar het geestelijk Zelf dient bewust gemaakt te worden. Het doel van elk individuatieproces is te worden wie je in wezen al bent. Ieders ontwikkelingspotentieel is min of meer karmisch bepaald. De mogelijkheden liggen als zaden besloten in de bodem van het gedissocieerd bewustzijn. Wat niet gezaaid is, kan ook niet geoogst worden. Het materieel, Westerse motto: 'waar een wil is, is een weg' heeft in deze visie maar beperkte geldingskracht. Het gaat er juist om dat de mens vanuit de intuïtieve bewustzijnsziel de eigen mogelijkheden en onmogelijkheden leert peilen, om vervolgens het unieke ontwikkelingspad te volgen dat voor hem of haar bestemd is. Hierbij geldt: 'niet mijn wil, maar Uw wil geschiede'. In dit proces wordt het feitelijke 'Überich' gevormd: een sterk ego dat zich niet langer als alleenheerser waant, maar dat zijn lot in steeds grotere bewegingen van overgave in de handen van het Zelf legt.

Of, zoals in het hindoeïstische geschrift 'Brihadaranyaka Upanishad' staat:

“Je bent wat je diepste wens is. Zoals je wens is, zal je wil zijn. Zoals je wil is, zullen je daden zijn. Zoals je daden zijn, zal je lot zijn.”

© Sander Videler